MÖTESPLATS INFÖR FRAMTIDEN

Borås 8-9 oktober 2003

Helena Söderlund, Länsbiblioteket i Örebro län

Resursbibliotek för döva

I Örebro pågår sedan oktober 2001 projektet Resursbibliotek för döva. Initiativtagare till projektet är Länsbiblioteket i Örebro län som driver projektet i samarbete med Örebro stadsbibliotek och med bidrag från Statens kulturråd. Bakgrunden är en kartläggning, *Döva och bibliotek*, som kom år 2000. Även andra grupper med behov av teckenspråk eller tecken som stöd än har efter hand kommit att tillhöra projektets målgrupp.

Varför behövs det särskilt biblioteksservice för döva? Kartläggningen *Döva och bibliotek* visade att biblioteken i allmänhet hade liten eller ingen kunskap om döva och deras behov vad gäller språk och litteratur. Den visade vidare att döva inte i någon stor utsträckning besökte biblioteken därför att man upplevde att det inte finns något för dem att hämta där. Detta medförde att biblioteken inte satsade på service eller medier för döva eftersom det inte fanns någon efterfrågan. Det blev alltså en ond cirkel som berodde på osäkerhet och okunskap

Den som inte ser eller av annan anledning har svårt att läsa vanlig text kan på biblioteket beställa och låna talböcker, kassettböcker eller bok & band. Den som har ett annat modersmål än svenska har möjlighet att genom biblioteket låna och beställa litteratur på sitt eget språk.

Döva hör till den sista gruppen, även om många inte tänker på det! Den som är född utan hörsel har aldrig hört svenska talas och därför inte kunnat lära sig tala och förstå svenska som liten. Först vid skolstarten, när man ska lära sig läsa, börjar döva barn lära sig svenska. Och då är det skriven svenska man lär sig.

Dövas språk är teckenspråk. Den som är född döv får teckenspråk som sitt första språk och därmed sitt starkaste språk. Det betyder att man som döv naturligtvis borde ha litteratur på teckenspråk.

Eftersom teckenspråk saknar skriftspråk är det svårt att producera litteratur på teckenspråk i form av vanliga böcker i svartskrift. Teckenspråk är ett visuellt och rörligt språk. Litteratur på teckenspråk ges därför ut på medier som kan visa rörliga bilder. Idag är det video, cd-rom och dvd som gäller.

I Sverige finns ett tiotal producenter varifrån man kan köpa material på teckenspråk samt ca 5-6 utgivare som har koncentrerat sig på tecken som stöd (TSS) eller teckenkommunikation. Det finns alltså 15-20 förlag som ger ut material på teckenspråk eller tecken som stöd. Ändå är tillgången på litteratur och annat material på teckenspråk eller tecken som stöd ytterst liten. Vad beror det på?

Dels har det med teckenspråkets ställning att göra. Inte förrän 1981 blev teckenspråket i Sverige erkänt som ett riktigt språk med egna begrepp och egen grammatik och dövas första språk. Sverige var det första land i världen som tog det steget. För bara lite drygt 20 år sedan ansåg man alltså att svenska var dövas modersmål och det var svenska man skulle kommunicera på i skolan. Teckenspråk var förbjudet att använda under skoltid ända in på 1970-talet. Den inställningen var ingen bra grogrund för utveckling av teckenspråkslitteratur eller annat teckenspråkigt material.

Även den tekniska utvecklingen har haft betydelse när det gäller framställning av och tillgång på teckenspråkigt material. Produktionen startade lite trevande på 1970-talet. Men det var

först på 1980-talet, när videoapparaterna började bli någorlunda vanliga i hemmen, som produktionen kom igång på allvar. Det krävs alltså tekniskt utrustning, inte bara för att producera böcker på teckenspråk, utan också för att läsa dem. Ända fram till idag har den utrustningen varit ganska otymplig. En TV och video stoppar man ju inte ner i väskan när man ska resa eller tar med ut i trädgården en solig sommardag. Självklart har detta varit en hämmande faktor för läsning och därmed också på efterfrågan av litteratur på teckenspråk. Tekniken utvecklas dock och idag börjar det komma alternativ. Med minidatorer och dvd-spelare kan teckenspråksläsarna bli mer oberoende.

Paradoxalt nog har det, trots att det finns så lite att välja på när det gäller material på teckenspråk, ändå varit svårt att få en samlad bild av vad som finns och vad som ges ut. Det rör sig om ett ytterst litet utbud som vänder sig till en väldigt liten och ganska ”osynlig” grupp. Det är kanske inte rimligt att alla ska förväntas hålla sig ajour med detta område. Däremot behövs det någon som har ett övergripande ansvar så att resurserna inte försvinner eller rinner ut i sanden. Det är en av **Resursbibliotekets** största uppgifter att bevaka utgivning av material på teckenspråk eller tecken som stöd för att kunna ge information om vad som finns och var man antingen kan köpa eller låna det.

Svenska är dövas andra språk, det språk man lär sig när man börjar skolan och ska lära sig läsa. Döva lär sig alltså läsa på ett språk man inte kan och som man heller inte hör. Många döva har även i vuxen ålder svårt att läsa och skriva på svenska. Detta är bra att veta i arbetet med läsfrämjande projekt. Även vanliga vardagliga situationer är viktiga. I kartläggningen *Döva och bibliotek* framkom att döva kände sig osäkra i kontakten med bibliotekens hörande personal. Döva har rätt till samma bemötande som andra grupper utan att kräva att alla ska lära sig teckenspråk. Det här är ett viktigt område som **Resursbiblioteket** måste informera om och arbeta med.

Den tekniska utvecklingen går fort. Idag kan man på många hemsidor få information av olika slag på teckenspråk bara man vet var man ska söka. Telefonin utvecklas också och kommer troligen att underlätta kommunikationen mellan hörande och döva. Även information av det slag som idag ges via högtalare kommer att kunna översätta meddelanden till syntetiskt teckenspråk. I framtiden kommer kanske den tekniken att kunna användas vid arbeten med längre texter eller talad svenska och alldeles säker vid kortare meddelanden och upplysningar. **Resursbibliotekets** uppgift är att bevaka det här området så att även teckenspråksanvändare i framtiden kan ta del av den service som andra grupper redan idag får t. ex. i bibliotekens skrivarverkstäder, där talsyntes och punktskrift är självklara verktyg.

Det är komplicerat och ganska dyrt att översätta och ge ut litteratur på teckenspråk. Översättning, inspelning, redigering osv tar tid och kostar en del. Dessutom har man för varje bok varit tvungen att förhandla med upphovsmännen och betala för rätten att få översätta böckerna. Det har naturligtvis begränsat utbudet. **Resursbiblioteket** ska arbeta för att produktionen av litteratur på teckenspråk ökar och därmed naturligtvis försöka verka för att onödiga hinder elimineras.

Vad finns då att tillgå på teckenspråk idag? Det finns faktiskt idag lite av varje: skönlitteratur, biografier, facklitteratur, faktaprogram, språkkurser och språkträningsprogram, lexikon, filmer, dramatiseringar osv. Det är inga mängder det är fråga om, inga stora samlingar. De flesta förlag som ger ut produkter på teckenspråk eller tecken som stöd producerar teckenspråkskurser, lexikon eller språkträningsmaterial. Den största producenten av teckenspråkigt material idag gör läromedel, vilket betyder facklitteratur, faktaprogram samt

en hel del språkträningsmaterial. Endast ett par av de ca 15 förlagen som finns idag ger ut skönlitteratur på teckenspråk. Med skönlitteratur menas då nästan enbart sagor för barn. Delar av bibeln är översatt. Annars finns det bara några få noveller eller kortare berättelser för äldre läsare, men inte en enda roman.

Litteratur på teckenspråk finns inte som begrepp ännu, inte i Sverige i alla fall. Böcker översatta till teckenspråk som presenteras i sambindningslistan säljs via BTJ som ”videokassett med hyrvideorättigheter” precis som filmer. Det görs ingen skillnad på program, reportage, film, dramatisering eller litteratur. Videomediet gör att allt klassas och hanteras som film. Det betyder att biblioteken i praktiken faktiskt har rätt att ta betalt för att låna ut böcker på teckenspråk, något som idag, enligt bibliotekslagen, inte är tillåtet när det gäller litteratur på något annat språk. **Resursbibliotekets** uppgift är att bevaka sådana missförstånd och arbeta för en förändring av detta.

Många som hör begreppet ”böcker på teckenspråk” tänker felaktigt på små barnböcker, ofta pekböcker, där texten har kompletterats med ritade tecken från teckenspråket. Dessa böcker vänder sig till hörande barn med talstörningar eller språkstörningar som behöver visuellt stöd i sin språkinlärning. Böckerna är alltså på svenska med tecken som stöd eller kommunikationshjälp, inte på teckenspråk. **Resursbibliotekets** uppgift är att informera om sådant så att det blir klart och känt.

Tecken som stöd är alltså svenska och ska inte blandas ihop med teckenspråk.TSS, dvs tecken som stöd för talet eller teckenkommunikation används av två helt skilda grupper. Dels används språket, eller metoden, som ovan nämnts för små hörande barn med talstörning eller språkstörning. Man talar eller läser på svenska och förstärker vissa ord med ett visuellt tecken som hjälp i barnens språkutveckling. Dels används TSS av personer som i vuxen ålder blivit döva eller gravt hörselskadade. Den gruppen har alltså talat svenska i hela sitt liv men behöver nu visuell hjälp för att förstå talad svenska. **Resursbibliotekets** uppgift är att informera om detta och båda grupperna tillhör numera **Resursbibliotekets** målgrupp.

Dålig kunskap bäddar lätt missförstånd och ”kulturkrockar”. Intresset för och kunskapen om döva och läsning samt litteratur och annan kultur på teckenspråk eller tecken som stöd liksom kunskapen om hur man möter döva överhuvudtaget kan förbättras med information. **Resursbiblioteket** ska ha ett nationellt ansvar och svara för information och råd till bibliotek, organisationer och privatpersoner om material på teckenspråk men också om material *om* teckenspråk, *om* döva och andra grupper med behov av teckenspråk eller tecken som stöd. Projektets yttersta mål är att bli en permanent verksamhet med syfte att förbättra biblioteksservicen för döva.

¤ Hur ska man kunna hålla sig ajour med den utveckling som vänder sig till en så liten grupp med så speciella behov?

Sammanfattning

Det finns alltså ett stort behov av en instans, ett Resursbibliotek, som har ett övergripande ansvar för detta område. Resursbiblioteket ska ha ett nationellt ansvar och svara för information och råd till bibliotek, organisationer och privatpersoner om material på teckenspråk men också om material *om* teckenspråk, *om* döva och andra grupper med behov av teckenspråk eller tecken som stöd. Projektets yttersta mål är att bli en permanent verksamhet med syfte att förbättra biblioteksservicen för döva.